TÁRSASÁGI HÍREK – BESZÁMOLÓ

ACÉL ZSOLT

OVIDIUS-KIÁLLÍTÁS RÓMÁBAN

„*Mostromania* – kiállításörület. Nem csoda, hogy a szakkifejezés ott született meg, ahol a jelenség legszembetűnőbb, Olaszországban.”¹ Egy Freud-kiállítás kapcsán írt Szilágyi János György 1990-ben a vizualitás szerepének növekedéséről, a műalkotások gyakran kényszerű és káros vándorútjáról, a megismerésre és értelmezésre érdemes tárgyak látványra változtatásáról, a kulturális integráció politikai feladatára hivatkozó alibi-kiállításokról. „A kiállítás egyre inkább pótlékká válik, kényelmes és presztízs-szerző felmentés a komoly tudományos munka alól.”² Szilágyi János György harminc évvel ezelőtt számolt be a már akkor is tekintélyes múlttal rendelkező *mostromaniáról*. Azóta a kiállítást és a szörnyet jelentő *mostra*, *mostro* szavakból új kifejezést alkottak: *mostrismo*. A kiállítás kulturális szörnyeteggé vált. Nemcsak a szójátékon alapuló neologizmus, hanem a körülötte kibontakozó problémakör is előtérbe került az elmúlt években: könyvek, cikkek, konferenciák, rádió- és tévébeszélgetések jelzik a szakmai-társadalmi vita súlyát. A kiváló Bernini-monográfiájáról ismert Tomaso Montanari és Vincenzo Trione 2017-es könyve³ a *mostrismo* három fő tünetét nevezi néven: ezek a *A bluckbuster* (pár hívónévre alapozott üzleti „bombasiker”), a *biennalismo* (kiadói-intézményi-politikai összefonódások irányította nemzetközi kulturális seregszemlék), illetve a *crossover* (stílusok, színvonalak, szempontok szakmaiatlan és ízléstelen keveredése). A szerzők szerint ugyan a kurátorok, politikusok és igazgatók mindhárom jelenség esetében a pedagógiai-nevelő célzatot hangsúlyozzák, de a műtárgyakkal való találkozás ezen formái híján vannak bármiféle érzelmi, intellektuális következménynek, nem hagynak valódi benyomást, a turistatömeg hajszolt szorongása a kultúra társadalma helyett a látványos események társadalmát építi föl. Ráadásul a kiállításturizmus remekművek elmozdítását, utaztatását követeli: a kisebb, jellemzően vidéki gyűjtemények remekműveinek elszállítása nemcsak „deteriorizálja” a kulturális örökséget, hanem a környezetből való kiszakítás elméleti problémáján túl valódi kiszakítást is jelent, amennyiben gyakran – a kurátorok nyilatkozatai ellenére – károsítják az alkotásokat.⁴

¹ Szilágyi J. Gy.: A kiállítás mint alibi. In: Szírézene. Ókortudományi tanulmányok. Budapest 2005. 276 (eredeti megjelenés: Holmi 2 [1990] 832–837).

² Szilágyi J. Gy.: A kiállítás mint alibi. In: Szírézene. Ókortudományi tanulmányok. Budapest 2005. 276 (eredeti megjelenés: Holmi 2 [1990] 832–837).

³ T. Montanari – V. Trione: Contro le mostre. Torino 2017.

⁴ Tanulságos ebből a szempontból is a 2019-es nápolyi Caravaggio-kiállítást megelőző harsány szakmai vita arról, hogy a Pio Monte della Misericordia kápolnájának főoltárképét, a híres Caravaggio-festményt (*Az irgalmasság hét testi cselekedete*) el lehet-e szállítani. A vitába a politikai, gazdasági és helyi egyházi élet szereplői is beleszóltak (olykor fenyegetően), nem feltétlenül erősítve a párbeszéd színvonalát.

A *mostromania* körül kialakult nyilvános vita szakmai-társadalmi kényszerítő erejét ma már nem ritkán tekintetbe is veszik. A 2018-as római Ovidius-kiállítás esetében biztosan.⁵ Nem hívónevekkel kellett az eseményt – bár a kiállításon szerepelt Botticelli, Tintoretto, Caracci, Ribera, Saraceni, Poussin –, illetve a közismert műveket igyekeztek nem különálló látványossággént kezelni. Ugyanakkor felmerül a kérdés: a kiállítás mit mondhat, milyen többletet adhat Ovidius városában, a pápák és bíborosok reneszánsz, barokk Rómájában, ahol a Szent Péter Bazilika főkapujának *Metamorphoses*-ábrázolásaitól és a Daphne-mítoszt megidéző baldachinjától kezdve a Borghese-, Corsini-, Barberini-képtáron át a Vatikáni Múzeumig, illetve a Modern és Kortárs Művészeti Múzeumáig oly sok Ovidius-ihlette alkotás található? Nem lenne egyszerűbb egy Ovidius-tematikájú körtúra a városban? Nem lenne célravezetőbb megsejmlélni azon épületek maradványait, amelyekről az *Ars amatoriá*ban vagy a *Tristiá*ban szó esik? E képzeletbeli vagy valós ovidiusi Róma-séta egy újabb kérdést is fölvet: hogyan jelenhet meg a mindenkori nagyvárosi élet *par excellence* költőjéről rendezett kiállításon a kortárs város válsága, különösen abban a városban (és országban), amely ezen urbanisztikai összeomlás minden jelét mutatja?⁶

Jelentős és jelképes helyen, az elnöki palotaegyüttes egyik épületében (Scuderie del Quirinale) Olaszország köztársasági elnöke és a kulturális miniszter nyitotta meg azt a kiállítást, amely Ovidius halálának kétezredik évfordulójához némi késéssel kötődve a római költőről kívánt megemlékezni. A Francesca Ghedini szervezte kiállítás koncepciója világos, következetes és hatásos: még ha ezen hatásosság kedvéért és azon kényszerből, hogy egy jelentős tudományos újdonságot mutassanak föl (egy állítólagos Ovidius-ábrázolás fölfedezése), Ghedini a központi helyre állított, nagyszerű, titokzatos ferrarai festmény olyan értelmezését adja, amely tetszetőssége ellenére egyáltalán nem meggyőző, az állításhoz szükséges tudományos érvelés és részletes elemzés pedig hiányzik.

A palotába lépő látogatót ugyanis kiemelt helyen L'Ortolano – banktulajdonban lévő és eddig a témáját illetően be nem azonosított – állítólagos Ovidius-portréja fogadja. Ghedinivel egyetértve valószínűnek (ha nem is biztosnak) tűnik, hogy a háttérben jobboldalt a Iuno istennő elől menekülő Latona és gyermekei, illetve a békává változó lykiai parasztok láthatók (*Met.* VI. 313–381). A *Metamorphoses* ezen jelenetét a keletre száműzött, isteni hatalommal szembekerülő római költő jelképeként értelmezi a kiállítás, és Ghedini szerint is a kulcsot adhatja ahhoz, hogy a néző a festmény előterében álló, turbános, szakállas, kezében tollat tartó, másik kezét egy csukott kötetten pihentető, fájdalmas arcú alakban Ovidiust ismerje föl. A festmény háttérének másik oldalán egy hajó és egy kikötőváros látható: a katalógus kellően alá nem támasztott, szinte bizonyosan téves értelmezése szerint vagy Ovidius itáliai hajóra szállása vagy a Tomiba való

⁵ *Ovidio. Amori, miti e altre storie*. Roma, Scuderie del Quirinale, 2018. október 17 – 2019. január 20.

⁶ A kiállítást meghatározó nyilvános viták egyik forrása: S. Settis: *Architettura e democrazia*. Paesaggio, città, diritti civili. Torino 2017.

megérkezése látható.⁷ Mindenesetre a L’Ortolano-festmény központi alakjának azonosítása elkapkodottnak tűnik.

A szenvedő Krisztus ikonográfiai hagyományát idéző, föltételezett Ovidius-portrét a kiállításon ragyogó kéziratok, ősnymtatványok, kiadások veszik körül, így a híres XI–XII. századi illusztrált *Neapolitanus*, Bartolomeo Sanvito által másolt Ovidius-kötetek vagy éppen Aldo Manuzio *Metamorphoses*-kiadása. Az első helyiség színpadias elrendezése a számkivetett latin szerző életét, életművét a szenvedés és föltámadás bibliai narratívájával meséli el: a mindenkori hatalomtól üldözött ember személyes kudarcára és halálára könyvreklyék felelnek, tanúskodva az írói halhatatlanságról, a gazdag utóéletéről, az évezredekén át megtermékenyítő kulturális erőről. A kiállítás az elnyomó hatalom és művészi önállóság – ovidiusi szakirodalomban és azon kívül is – megszokott, egyszerű képletére épít.

Az első termekben látható erotikus falfeskők, Cupido- és Venus-szobrok, ékszerrek, kozmetikai kellékek az *Ars amatoria* és az *Amores* világát jelenítik meg, hatásos elrendezésben szembeállítva a pontifex maximusként ábrázolt Augustus aquileiai, a Ceresként előlépő Livia parmai szobrával, a császári család tagjainak szikár portréival, a palatiumi Augustus-negyed díszítő domborművekkel, oltárrészletekkel. Azonban a kiállítás fő hangsúlya nem az erotikus, nagyvárosi költő és a *Lex Iulia de maritandis ordinibus* társadalmi-világneveti ellentéte helyezi a hangsúlyt. A hangzatos olasz címben említett kifejezések közül nem az *amori*, hanem a *miti* áll a figyelem középpontjában, nem az ifjúkori szerelmi költészet, hanem az eposz-tanköltemény provokálja ki a művész és uralkodó ellentétét. A kiállított tárgyak mindössze negyede képviseli az *Ars amatoria* és *Amores* világát; a kiállítás nagyobb részében a *Metamorphoses*re terelődik a figyelem. Miniatúrák, metszetek, festmények idézik föl, hogy Ovidius milyen vonásokkal ruhazza föl Augustus védőisteneit, Apollót, Dianát, hogyan válnak a költő művében a meghatározó római istenek, így Iuppiter vagy Iuno az erőszakos, kiszámíthatatlan és elnyomó hatalom jelképeivé. Az utolsó termék nem a *Metamorphoses* istenalakjainak *politikai*, hanem a magasba törő emberi szereplőinek *költői* allegóriájára építenek: Phaethon, Icarus és Ganymedes a halhatatlanságra törekvő, előbb elbukó, majd

⁷ Antik szerzők – így Vergilius – turbános ábrázolása elterjedt, a háttérben szereplő *Metamorphoses*-jelenet (Latona és gyermekei) alapján Ovidiusra is lehet gondolni, ugyanakkor az elemzés a festmény fontos motívumaira nem tér ki, azokra nem ad magyarázatot. A szenvedő Krisztus arckifejezését és testtartását idéző alak egy balusztrádra támaszkodik, amely – a szakrális ikonográfiai hagyomány szerint – a szemlélő reális világát választja el a jelképes világtól. Vagyis minden bizonnyal a háttérben ábrázoltak szimbolikus jelentőségűek. A Latona-jelenetben nem világos, hogy a békává változó (?) emberre miért tekeredik kígyó. A festmény háttérének másik feléről adott értelmezés – indulás a számkivettetésbe vagy megérkezés Tomiba – szinte biztos téves. Mit is kezdünk a néger és az attól gyorsan távolodni készülő ifjú alakjával? Úgy gondolom, ha valóban Ovidiust ábrázolja a festmény, és a háttér a *Metamorphoses* szimbolikus értelmezéséhez kötődik (száműzött Ovidius sorsa), akkor a baloldalt elhelyezkedő jelenetben talán azt a pillanatot lehet látni, amikor Phaethon elbúcsúzik Clymenétől vagy Meropstól, az etióp királytól, hogy valódi apját fölkeresse (I. 747–779). Így a kép a magasba törő és elbukó római költő (vagy a mindenkori művész) sorsát jelképezné – mint a festmény egy másik, hangsúlyos motívuma, a kivágott fa.

megistenülő művész jelképévé válik. A néző így jut el L'Ortolano szenvedő Ovidiusától Poussin megdicsőülő Ovidiusáig.

A halál és föltámadás narratíváján túl a kiállítás az ovidiusi és augustusi világ kibékíthetetlen ellentétére, illetve – nem kevés aktualizáló felhanggal – a mindenkori művész és hatalom viszonyának kérdésére épít. Azonban figyelmet érdemel az említett hangsúlyeltolódás: ifjúkori erotikus elégiák helyett a *Metamorphoses*, *amori* helyett *miti*. Ez az áthelyeződés egyrészt a modern kutatástörténet eredményeivel összhangban áll, másrészt egy érdekes kortárs érzékenységre hívja föl a figyelmet. Az elmúlt évtized elégiakutatásai Tibullus, Propertius, illetve az *Ars amatoria* és *Amores* Augustushoz való viszonyát összetettebben láttatják. Fölhívják a figyelmet, hogy a római elégia nem feltétlenül ássa alá a korszak etikai-politikai nyelvezetét, hiszen a főszereplő gyakran önmagát hitelteleníti effeminált, ellenszenves, affektáló megszólalásaival. A görög újkomédia és a hellenisztikus epigrammák szövegvilágából örökölt *amator*-megszólalás irodalmi konstrukció, melynek életrajzi, társadalmi töltete, illetve a *mos maiorum*ot és a hatalmi viszonyt felforgató, „ellenzéki” jelentése, jelentősége kétséges.⁸ Másrészt bármilyen szexuális jellegű témához képest jóval több politikai töltetet hordozhat az a mód, ahogy – legalábbis a kutatástörténet jelentős kortárs vonulata és ezzel összhangban a kiállítás szervezői szerint – a *Metamorphoses* az Augustushoz köthető isteneket szadista önkényuralkodóként láttatja. A kísérő katalógus egyik tanulmányában Alessandro Barchiesi írja, „nem az a baj, amit Ovidius Augustusról, hanem az, amit Iuppiterről mond” (60).

Mindez azért is tanulságos, mert a kiállítás elrendezésében tetten érhető egyfajta modern társadalmi érzékenység. A hatalom és az egyén, az elnyomás és a szabadság kérdése az Ovidius-olvasatokban folyamatosan és természetes módon felvetődik, de az elmúlt évtizedekben (a mindenkori) Augustus és (a mindenkori) Ovidius ellentéte már nem a szexuális felszabadítás generációs lázadása alapján fogalmazódik meg, hanem egy másik téma, a nyelvért, megszólalásért való küzdelem témája, a társadalmilag elnémított áldozat problémaköre kerül elő. A *Metamorphoses* – Iuppiter és Augustus ismételt megfeleltetése miatt és a hatalmi-szexuális erőszak témája miatt is – könnyen elősegíti a politikai-társadalmi olvasatot: az istenek által megölt, meggyalázott, üldözött, testétől és szavaitól megfosztott halandó, a „mut(at)ed and despoiled body”⁹ a hatalmi elnémítás példázatává válhat. A kiállítást elnézve és a szakirodalmat lapozgatva nehéz, olykor talán nem is lehetséges vagy izléses meghúzni a határt a valódi kortárs személyes ér-

⁸ N. Holzberg: Die römische Liebeselegie. Eine Einführung. Darmstadt 2001². 23–25. Hajdu P.: A római szerelmi elégia mint komikus műfaj. Ókor 11 (2012/3) 69–71. T. Itgenshorst: Tibulle et la „révolution augustéenne”. Quelques réflexions sur l’apport de l’élegie romaine à l’histoire sociale du début du Haut Empire. Latomus 72 (2013) 380–389. Pontosabban fogalmazva: római szerelmi elégiákban, így Ovidius műveiben a *puella-amator* képlete önmagában nem jelent politikai, társadalmi állásfoglalást: a sorok között azonban – például ahogyan az *Ars amatoria* a római történelmi emlékezet augustusi restaurációját aláassa – igenis közvetíthet a hivatalostól eltérő értékrendeket.

⁹ N. B. Pandey: Blood beneath the Laurels. Pyrrhus, Apollo, and the Ethics of Augustan Victory. CP 113 (2018) 279–304, 299.

zékenység és az ebből táplálkozó és ezt tápláló aktualitások, politikai érdekek, hatalmi játszmák között. Mindenesetre úgy tűnik, hogy az ovidiusi szövegből felhangzó problémákra, így a testhez, a nyelvhez, az identitáshoz, a hatalomhoz fűződő viszony kérdésére fokozottan fülel a mai korszak, amelyre olykor az álságos önviktimizáció és agresszív túlértékénység jellemző.¹⁰

A kiállítás látogatójában több kérdés is felmerül. Az Augustus-pártiság, illetve Augustus-ellenesség immáron parttalanává váló szakirodalmi vitája miről is szól voltaképpen, milyen kortárs felhanggal rendelkezik? Miképpen a katalógus egyik tanulmányában Luigi Calasso említi, az elmúlt évtizedekben divatossá váló megközelítés, az ovidiusi (politikai) ironia, „ironia corrosiva” felmutatása kezdetben termékenynek tűnik, új és izgalmas szempontokhoz vezethet, de hosszú távon kifulladás, gyakran önelentmondásokba ütközik (39). Bár a modernségben közvetlen politikai céllal mozgósított ókori narratívákat – így a kiállítás által is érintett *urbs aeterna*-mítoszt is – gyakran illeti jogosan a „continuismo”, a múlt és jelen közötti távolság eltörlésének vádjá, de a kulturális emlékezet törésvonalait, belső felforgató mozzanatait felmutató dekonstrukciós értelmezések vajon nem eshetnek-e maguk is a gyakran felületes, pszichologizáló aktualizálás vagy a történelmietlen társadalmi-etikai megközelítés hibájába? Az ovidiusi életművet közvetlenül érintő kérdés: a kiállítás által képviselt megközelítési módszerben hol a *Fasti* helye, hogyan értelmezhető a római naptárról írott mű? Talán nem véletlenül maradt ki a *Fasti*, zavarán a kiállítás által kínált értelmezési keretet? Holott az egyik kísérőtanulmányban Gianluigi Baldo találóan jegyzi meg, hogy a *Fasti* sok szempontból Ovidius legjellegzetesebb műve: Rómában és a száműzetésben is foglalkozott vele; befejezetlen, nyitott, kétértelmű és megfoghatatlan szöveg, belső feszültségekkel teli, és rámutat a szerző hatalomhoz fűződő viszonyának változékonyságára, törekénységére (28). Utolsó szempont a töprengéshez: miért ilyen rosszkedvű a kiállítás, miért nincs nyoma a közvetlen ovidiusi humornak, a jókedvű ovidiusi szellem ficáncolásának, tűzijátékának?

A kiállításához mellékelte hatalmas katalógus a tárgyak részletes leírásán túl húsosabb tanulmányt tartalmaz: az első fejezet írásai Ovidius életét járják körül, a másodikban Ovidius Augustushoz fűződő viszonyáról lehet olvasni, majd három fejezet tanulmányai a szerző ókori, középkori, újkori és kortárs képzőművészetre gyakorolt hatását tárgyalják.¹¹ A szerzők között az egyes szakterületek leghíresebb olasz és angol kiválóságai találhatók (többek között: Gianpiero Rosati, Paul Zanker, Alessandro

¹⁰ Olyannyira, hogy a *Metamorphoses* nemcsak ezen ideológiai megközelítés forrásává, hanem áldozatává is válhat, amennyiben az elnyomó nyugati kánon szövegeként indexre kerül, az egyetemi anyagból kivetik. A Columbia Daily Spectator 2015. április 20-i számának 4. oldalán közölt véleménycikkből idézve: „Ovid’s *Metamorphoses* is a fixture of Lit. Hum., but like so many texts in the Western canon, it contains triggering and offensive material that marginalizes student identities in the classroom. These texts, wrought with histories and narratives of exclusion and oppression, can be difficult to read and discuss as a survivor, a person of color, or a student from a low-income background.” A tanároknak érzékenyítő tréningeket javasolnak az állásfoglalás irói.

¹¹ F. Ghedini (ed.): Ovidio. Amori, miti e altre storie. Guida alla mostra. Napoli – Roma 2018.

Barchiesi, Richard Tarrant, Alessandro Schiesaro) – azonban a katalógus nagyjából kiábrándító, az elmúlt év Ovidius-szakirodalmához képest csalódást jelent. Nehéz mit kezdeni a szerkesztői koncepció hiányával: a szakszövegek egy része előzetes magyarázat nélkül kapcsolódik kortárs kutatástörténeti vitákhoz, olykor az igencsak bonyolult, mesterséges nyelvezethez (ezekkel nehezen tud a nem Ovidius-kutató olvasó mit kezdeni). Másrészt mihez fogjon az olvasó akkor, amikor az alapvető nyugati kulturális hagyományhoz tartozó, középiskolás szinten is ismert *Metamorphoses*-történetek kínosan részletező, hosszadalmas és érzelgős leírásait kell olvasnia, olykor többször is ugyanazon epizód prózai átültetését? *Quem nostrum ignorare arbitrantur?* Ehhez képest inkább csak bosszantó (bár jellegzetes), hogy több szerző nem tett mást, mint-hogy régebbi, méltán híres könyve, kommentárja hangzatosabb megállapításait árusítja ki újra – anélkül, hogy érdemben kiegészítené, módosítaná a másodlagos frissességű kutatási eredményeket.

Az ókortudományhoz, illetve azon belül az Ovidius-kutatástörténethez szorosabban kötődő szövegek közül néhány külön figyelmet érdemel. A kötetből kiemelkedik Eugenio La Rocca régész tanulmánya (*Lo sguardo di Ovidio sulla Roma augustea*, 43–49) Augustus urbanisztikai intézkedéseiről, a princeps olykor logikátlanak vagy óvatoskodónak tűnő, ám valójában igen világos városrendezési terveiről, illetve arról, ahogyan az ovidiusi időszakban a város történelmi emlékei egy szelídített és moralizáló építészeti és értelmezési keretbe kerültek. A híres épületek, épületelemek – palatiumi együttes, Danaida-csarnok – politikai üzeneteit illetően La Rocca igencsak óvatosnak mutatkozik, nem hallgatja el a bizonytalanságokat.¹²

Minden bizonnyal a további *Metamorphoses*-kutatástörténetben, különösen is a Niobidák (*Met.* VI. 146–312) történetének szakirodalmában kikerülhetetlenek lesznek Alessandro Barchiesi (*Gli dèi di Ovidio. Messalla e l'uomo lupo*, 59–61) és Elena Calandra (*I Niobidi, un mito del lealismo augusteo*, 85–87) tanulmányai, melyek a 2012-ben Ciampinóban fölfedezett Niobida-szobrok jelentőségéről, képzőművészeti, irodalmi és politikai összefüggéseiről írnak. A szoborcsoportnak az ad különös jelentőséget, hogy az Ovidius-életrajzban oly fontos szerepet betöltő Valerius Messalla Corvinus villájában találtak rájuk. A kérdés fölmerül: vajon a *Metamorphoses* hogyan viszonyul ezekhez a szobrokhoz? Mintát jelentettek Ovidiusnak? Vagy éppen fordítva, az apró motivikus megfelelések az ovidiusi szöveg hatásáról árulkodnak?

Nyilvánvalóan a képzőművészet és az Ovidius-életmű kapcsolata a legtöbb tanulmány központi témája. Az eddigi kutatásokhoz képest érdekes elmozdulást jelez Francesca Ghedini és Monica Salvadori szerzőpáros szkepticizmusa (*Ovidio e le arti figura-*

¹² La Rocca az *Augustus und die Macht der Bilder* állításait ismétlő és olykor következtetéseiben messzire merészkedő Paul Zankerhez (*I templi degli dèi di Augusto*, 51–57) képest összetettebb nézőpontot, körültekintőbb forráskritikát érvényesít. A palatiumi templomnegyedről adott értelmezésében zavarba ejtő tényező, hogy Zanker az elmúlt évtizedek tanulmányai közül Bruno Carandini-re hivatkozik, de az olasz régész módszerének, sok-sok könyvének, Palatium-kutatásainak (és kultúrpolitikai szerepének) szakmai hitelét, állításait alapvetően és teljes egészében megkérdőjelező hangokat nem hallja meg. A Carandini-jelenség körüli kérdőjelekről: F. Coarelli: *Palatium. Il Palatino dalle origini all'impero*. Roma 2012.

tive, 65–71). Bár a közmegegyezés szerint a *Metamorphoses* az ókori szövegek között „il più ecfrastico”, mégis érdekes, hogy a mű legtöbb alakja az ókori képzőművészet figurái között egyáltalán nem jelenik meg, illetve az Augustus-kori szobrok, domborművek, mozaikok, falfestmények által kedvelt témák, szereplők hiányoznak a *Metamorphoses*ből. Néhány esetben kimutatható, hogy Ovidius eltávolodott a korszak ikonográfiai hagyományaitól. Ghedini és Salvadori sok, az Ovidius-szakirodalomból ismert ókori ábrázolást sorol föl, de ezek kapcsán a közvetlen vagy közvetett *Metamorphoses*-hatás kérdésében jóval óvatosabb a korábbi kutatókhoz képest. Leginkább a késő császárkori szarkofágok, néhány gemma, esetleg egy-két pompeii festmény esetében mutatható ki az „*indicatore ovidiano*”. Talán a kötet legfontosabb filológiai újdonsága Isabella Colpo és Giulia Salvo cikkének („... *al cielo preferiscono i mortali!*” *Mitici amori, umane passioni*, 73–79) egy rövid bekezdésében található: a kiállításon is szereplő, a Nápolyi Archeológiai Múzeumban őrzött Daphne-ábrázolás (inv. 9536; Casa di Marcus Lucretius) alapján a *Metamorphoses*-kutatás egyik központi kérdését, a *Doppelfassung*, az ovidiusi *duplex recensio* problémáját érintik, és amellett érvelnek, hogy a Daphne-epizód szövegét illetően a festmény a *Peneus-Fassung* változatával szemben a *Tellus-Fassung* melletti érvként említhető.¹³ Mivel a kommentár- és szakirodalom eddig csak szoros értelemben vett filológiai érveket hozott egyik vagy másik szövegváltozat igazolására, Colpo és Salvo megállapítása a továbbiakban kikerülhetetlennek tűnik. Az Ovidius-utóéletet érintő érdekes észrevételük, hogy a *Metamorphoses* történetei közül az ókori és a középkori képzőművészetben a Pyramus és Thisbe-epizód járja be messze a legnagyobb utat. Sajnálatos, hogy semmi magyarázattal nem szolgálnak ezen érdekes jelenség okául.

Végül ki kell emelni Richard Tarrant tanulmányát (*Epigoni ovidiani*, 129–133), amely az *Aetas Ovidiana* két szövegét elemzi. A XIII. századi, háromkönyvnyi, 2044 hexameteres *De vetula* kapcsán meggyőzően érvel amellett, hogy a középkori mű az *Ars amatoria* és a *Remedia amoris* szerkezetét követi, és a tanköltemény nem más, mint egy skolasztika-paródia, egy *jeu d'esprit*, a korabeli keresztény allegorikus Ovidius-olvasatok szellemes kicsúfolása. Az egyik XIV. századi *Metamorphoses*-kézirat margóján 1977-ben fölfedezett 44 sornyi, Ovidius-helyekből táplálkozó hexameteres szövegről Tarrant bebizonyítja, hogy a homályos mitológiai történet voltaképpen egy boccacciói ízű, apácakolostor falai között játszódó szerelmi történet rejtjeles elbeszélése. Tarrant tanulmánya is igazolja: a középkori irodalom az ovidiusi humorra, oldott szellemességre könnyen rátalált; az Ovidius-életműnek ezen vonása az, amely a kortárs érzékenységet megszólító, pompázatos, a mai társadalom kedvetlenségét és feszültségét híven tükröző kiállításban hiányként jelentkezett.

¹³ A problémáról részletesebben korábbi könyvemben: A látható könyvtár. A palatiumi Apollo-könyvtár és a római irodalmi élet. Budapest 2018. 121, 10. jegyzet.

FERENCZI ATTILA

BESZÁMOLÓ AZ ÓKORTUDOMÁNYI TÁRSASÁG 2018–2019. ÉVI TEVÉKENYSÉGÉRŐL

Az Ókortudományi Társaság 61. akadémiai éve a számok tükrében ismét igazán kedvező képet mutat. A fővárosi felolvasóestek szokásos 15 előadása mellett vidéki tagozatainkban összesen 34 önálló előadás hangzott el, ezt egészítette ki hat konferencián elhangzott további 117 konferencia-előadás, illetve a latintanári munkacsoport 4 rendezvénye. Ez összességében 151 olyan előadás, melyre az Ókortudományi Társaság hívta érdeklődő tagjait és az érdeklődő közönséget. Ez mindenképpen a szakma kivételes aktivitását jelzi ebben az évben is, és a maga nemében rekordot jelent. Ugyanakkor, ha a tekintetünket elfordítjuk a számokról, korántsem ennyire kielégítő a kép. A tudományunkat fenntartó intézményi struktúra helyzete továbbra sem megnyugtató, és továbbra is érvényesek a korábban megfogalmazott problémák: az egyetemi tanszékeket súlyosan fenyegeti az immár krónikussá váló hallgatóhiány. Általában is kevés hallgató jelentkezik az ókortudományi szakokra, nagy a lemorzsolódás, sokaknak kedvét szegi az ókori nyelvek tanulásához szükséges rengeteg munka, és az osztatlan tanárképzés sem váltotta be a hozzá fűzött (legalábbis mennyiségi) reményeket, idén is kevesen jelentkeztek latintanári képzésre. Az idei tanévben megrendezett Országos Tudományos Diákkör számadatai is azt mutatják, hogy kevesebb hallgató foglalkozik az ókorral a felsőoktatásban tanulók közül, mint korábban. Az országos döntőbe került pályázatok közül még meg tudtunk szervezni egy inkább filológiai és egy inkább történelmi szekciót, de a pályázó dolgozatok számának csökkenése mindenképpen aggasztó jelenség. Itt kell elmondani, hogy Társaságunk különdíjat ajánlott fel a legmagasabb tudományos színvonalat képviselő dolgozat szerzőjének, amelyet John Rutherford Kee, a Közép-európai Egyetem hallgatója nyert el.

Szólnunk kell arról is, hogy szakadatlanul zajlik a latin nyelv kiszorulása a középiskolákból is. Az idei év ebben a tekintetben súlyos veszteségeket hozott. Olyan gimnáziumok szüntették meg vagy szorították vissza a nyelv tanítását, amelyek hagyományosan kiemelkedően jó eredményeket szoktak elérni ezzel a tárggyal. Továbbra sem sikerült elfogadtatnunk a társadalommal (azaz leginkább a diákok szüleivel), hogy a latin nyelv középiskolai tanulása nem megfosztja gyerekeiket egy élő nyelvtől, hanem kinyitja a kapukat a későbbi, immár a konkrét igényekhez illeszkedő nyelvtanulás előtt. Ezért örömmel fogadtuk Társaságunk latintanári munkacsoportjának megelégnéül idei aktivitását.

A budapesti előadások szervezésénél idén is arra törekedtünk, hogy megjelenjenek bennük az ókortudomány különböző területei, részdiszciplínái és különböző műhelyei. Abból a meggyőződésünkéből indultunk ki, hogy egymás kutatásainak, tudományos problémáinak, sőt olykor eltérő szakmai módszertanának a megismerése gazdagító ha-

tással van, és tágítja szakmai horizontunkat. A péntek esti Múzeum körüti előadásokban megjelentek a szakma hagyományos nagy területei. Hallhattuk Egyiptomról és az ókori Keletről Fröhlich Idát, Bartos Zoltánt, Irsay Nagy Balázst, Dezső Tamást és Kalla Gábort, valamint Esztári Rékát, görög irodalomról Németh Andrást és Pataki Elvirát, római irodalomról Tamás Ábelt, Darab Ágnest, régészetről Bollók Ádámot, filozófiáról Kendeffy Gábort, Németh Attilát és Kocziszky Évát. Áprilisi előadásunk idén ismét a Szépművészeti Múzeum Szilágyi János György-öszöndíjasainak bemutatkozása volt, ahol Csibi-Fekete Ágnest és Tury Istvánt hallottuk.

Vidéki tagozataink közül a legaktívabbak idén is a szegediek voltak. Önálló előadást tartottak: Csapó Fanni, Dávid Nóra, Gellérfi Gergő, Gesztelyi Tamás, Hamvas Endre, Hajdú Attila, Illés Imre Áron, Kasza Péter, Nagyillés János, Lázár István, Pánczél Szilamér Péter, Petneházi Gábor, Tar Ibolya, Székely Melinda, Szörényi László és Vigh Éva. Ehhez kapcsolódott a Szegeden megrendezett négy konferencia: az első 2018. május 24-én a *Collegium Hungaricum Societatis Europaeae Studiosorum Philologiae Classicae (CHSEC) XII. országos konferenciája* volt, melyen 11 előadás hangzott el. 2018. augusztus 29. és 31. között a *Sapiens Ubique Civis – VI. International Conference for PhD-Students and Postdocs* várta az érdeklődő hallgatótársakat 36 előadással. Még szintén 2018-ban, október 30-án rendezték meg a *Női identitás, női életutak az antikvitásban* című konferenciát 6 előadással, illetve 2019. május 16-án a *Jog, gazdaság és társadalom: Tabulae Pompeianae, az antik jogi kultúra dokumentumai*, illetve a *Vallás az ókori Egyiptomban* címűt összesen 9 előadással.

Két fontos ókortudományi konferencia helyszíne volt Debrecen, amelyekben Társaságunk társszervezőként szerepelt. A 2018 novemberében megrendezett *Biográfia és identitás* című konferencián 27 előadást hallottak az érdeklődők, a Havas László emléke előtt tisztelgő *Norma Sapientiae* című konferencián 2019 májusában 28 előadás hangzott el – ezt a konferenciát a Debreceni Egyetem és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem közösen szervezte.

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem, illetve Társaságunk ott működő csoportja részt vett a májusi *Scriptorium-konferencia* megrendezésében is. Pécsen idén a társaságunk által meghirdetett előadásokon Lakatos Szilvia, Grüll Tibor, Bélyácz Katalin és Vér Ádám adott elő. Ezúton szeretnénk ismét megköszönni mindazoknak a munkáját, akik előadást tartottak, illetve részt vettek a felolvasóülések szervezésében. Köszönetképpen hangzott el mindannyiuk neve itt. Az ő munkájuktól és önzetlen lelkesedésüktől működött ebben az évben is a Társaság.

Ebben az akadémiai évben távozott közülünk fájdalmasan fiatalon Sággy Mariann kollégánk, visszatérő előadónk, a középkori egyházi kultúra kutatója.

Az Ókortudományi Társaság választmánya idén is döntött a szokásos díjainak odaítéléséről, idén minden kategóriában tudtunk jelölteket állítani, akiket a Választmány támogatott.

Az Ókortudományi Társaság a legfőbb díját, az idei Ábel Jenő-emlékérmét Déri Balázs tanszékvezető egyetemi tanárnak ítélte. Déri Balázs iskolateremtő személyisége a magyar ókortudománynak. 2002-től 2018-ig, 16 éven át állt az ELTE Latin Tanszékének

az élén, és jelenleg is az ókortudományi doktori program vezetője. Nála hosszabb ideig csak Trencsényi Waldapfel Imre irányította az intézményt 1950 és 1970 között. Déri Balázs intézményvezetői és iskolaszervezői munkássága abból a meggyőződésből indul ki, hogy a klasszika-filológiát – ahogyan azt őseinktől örököltük – csak interpretáló tudományként lehet művelni, és ebből következőleg kivételesen nagy a tudományterület elméleti érzékenysége. Személyes kapcsolatrendszerével, aktivitásával és példamutatósával ösztönözte hallgatóit arra, hogy munkájuk természetes részévé tegyék a módszertani reflexiót. Irányítása alatt szakmai műhelye a korszerű filológiai módszertan fontos bázisává lett. Kulcsár-Szabó Ernővel közösen szerkesztett sorozatuk, a *Filológia* ennek a módszertani munkának a legfontosabb terepe, és egyben eredményeinek gyűjtőhelye. Olyan kötetek, mint a *Metafilológia*, a *Filológia – interpretáció – médiatörténet* vagy a *Filológia – nyilvánosság – történetiség* a klasszika-filológiát a kultúratudomány történeti alapjaként és máig meghatározó területeként mutatták be. Elnyert tudományos pályázatainak megvalósításába a kezdetektől fogva bevonta tehetséges és érdeklődő hallgatóit. A pályázati munka, illetve a doktori témavezetés révén iskolát teremtett. Számos egykori diákja ma a tudományos élet fontos szereplője az ELTE-n és más egyetemeken. Déri Balázs tudományos munkáját a 2001-ben megjelent Prudentius-monográfiától (*A részek és az egész. Prudentius Cathemerinon című himnuszciklusának szerkezete*) jellemezte a peremterületek vagy a korábban peremterületnek tekintett tudáselemek bevonása a latin és görög nyelvű szövegek – ókoriak és középkoriak – vizsgálatába. A vers és a ritmus nála a perifériáról a centrumba került, ma már minden egykori tanítványának világos, hogy a szövegnek, legyen szó költészetről vagy művészi prózáról, nem jelentés nélküli, mechanikusan alkalmazott formai eleme a ritmus. Újító hatású volt az a felismerése is, hogy a latin és görög nyelvű szövegek megfogalmazásában különleges helyet foglalt el a mindenkori korszak liturgikus gyakorlata, hiszen a rendszeresen énekelt szövegek megragadtak a szerzőnek és a befogadónak az emlékezetében is, így kitüntetett szerephez jutottak az irodalmi kommunikációban. Mindebből következett a vallástudomány fontosságának a hangsúlyozása, ennek eredményeként az ELTE-n a vallástudomány az ókortudomány részeként határozza meg magát. Déri Balázs filológusként is mindig zenetudós, és zenetudósként sem szűnik meg filológusnak lenni. És persze katalanista és költő. Déri Balázs neve alatt 501 tételt rögzít a Magyar Tudományos Művek tára. Az Ókortudományi Társaság ezért döntött úgy, hogy 2019-ben neki adja az Ábel Jenő-emlékérmét.

Marót Károly-díjjal tüntette ki a Társaság Hegyi W. Györgyöt. Hegyi W. György *Mos és res publica: politikai kultúra a köztársaságkori Rómában* című monográfiája hosszú és sokrétű kutatómunkájának összefoglalása. A római államot működtető normatív, kötelező erővel bíró szokásrendszert historiográfiai és társadalmi-politikai szempontból vizsgálja, de elsősorban kulturális jelenségként értelmezi. A könyv izgalmas kérdésfelvetésére, tudniillik hogyan működhetett több száz éven keresztül sikeresen a *res publica*, meggyőző válaszokat kap az olvasó. Hegyi ugyan nem kívánja lezárni a kérdés körüli vitát, de a *mos* fogalmát központba helyező elemzések közelebb viszik az olvasót a római köztársaság rendszerének mélyebb megértéshez. Külön erénye a műnek,

hogy érzékelhetővé teszi a *mos* sajátosságosan római és minden más értékfogalomtól különböző mivoltát, amely egyszerre vonatkoztatható az államot kormányzó arisztokrata elitre és magára az államra: a *res publica* intézményrendszere sokáig nem az írott törvényeken, hanem a *nobilitas* összetartó és ősöktől hagyományozott szokásrendszeren és viselkedési mintáinak betartásán alapult. A szerző klasszika-filológiai tudását is mozgósító mélyreható ókortörténeti elemzés az ókortudomány termékeny határterületén jár, amelyen keresztül jobban megérthetővé válik a rómaiak múltjukhoz fűződő viszonya és identitása.

Az Ókortudományi Társaság 2019-ben a Lénárd Sándor-díjat Gellérfi Gergőnek adományozza. Gellérfi Gergő nemcsak folytatója a szegedi ókortudományi műhelyben immár több évtizedes múltra visszatekintő római irodalmi kutatásoknak, hanem egyben olyan új utakat kereső tanítvány is, aki vizsgálódásai, filológiai, értelmezői munkája középpontjába a magyar ókortudomány által meglehetősen mostohán kezelt szatírákölthető, Iuvenalis költészetét állította. Már első tudományos dolgozata egy – tekintélyes megszólalók nyomán – korábban lezártnak tekintett probléma átfogó, kritikus és újszerű megközelítését nyújtotta. Természetesen ez is Iuvenalishoz kapcsolódott, így e dolgozat akár szimbolikusnak is tekinthető. Az első lépés után folyamatosan tárgult Gellérfi Gergő Iuvenalis-kutatásainak horizontja, miközben a szövegközöttség jelentésbeli többletét s egyben a szatíraszerző költészetének imitációs, allúziós és interpretációs vonatkozásait az eddigieknél intenzívebben kívánta föltárni. Ehhez a vizsgálathoz nagy szakismerettel alkalmazta az informatikának a szövegfilológiában is remekül hasznosítható lehetőségeit, amire újabb bizonyíték a tavalyi könyv alakban is megjelent doktori disszertációja: *Allúziós technika és műfaji hatások Iuvenalis szatíráiban*. Gellérfi Gergő érdeklődésének azonban nem szab határt az ókor: a szegedi hagyományoknak megfelelően érdeklődése a humanista és a neolatin irodalomra szintén kiterjed: az elmúlt években például Iuvenalis humanista befogadás- és értelmezéstörténetével kapcsolatos tanulmányokat is publikált. Az elmondottak alapján érdemelte ki Gellérfi Gergő a Társaság római irodalmi és irodalomtörténeti munkásságot jutalmazó Lénárd Sándor-díját.

A legjobb tudományos kritikának járó Révay József-díjat a Társaság Csehy Zoltánnak ítélte oda. Csehy Zoltán az *Élet és Irodalom* 2019. március 22-i számában *Az antikvitás eleven pulzusa* címmel írt recenziót, nem is akármilyet. Megadta a módját, már csak azért is, mert a hónap könyvéről kellett kb. négy flekk terjedelemben írnia, s a hónap könyve idén márciusban az *ÉS*-nél nem más volt, mint a Szilágyi János György interjút, levelezését, valamint a róla szóló tanúságtételeket közlő kétkötetes, összesen több mint 1300 oldalas *Örvények fölé épülő harmónia*, ez a finoman szólva is gigantikus mű, amelyet Komoróczy Géza hozott tető alá emberfeletti munkával. A nagyszabású kötet jelentős kihívás elé állítja recensensét, már csak abban a tekintetben is, hogy milyen szerepet válasszon magának. Szilágyi és/vagy Komoróczy dicséretét zengje? A tudománytörténet – az ókortudomány története – hűvös hangján írjon? Vagy felidézze és továbbszöjje a könyvben hömpölygő anekdotakincset? Bele vesszen a nagyszerű írókat felvonultató baráti kör – modern magyar irodalomtörténettel vegyes – szociológiai ábrázolásába? Vagy éppen az *oral history*, a mentalitástörténet, illetve általában a

XX. századi magyar történelem problémái felől közelítsen? Morális példázatot írjon arról, hogy hogyan lehet túlélni, sőt mi több nagyszerű emberré és ókortudóssá válni (s mindvégig, még a munkaszolgálatban és a hadifogságban is olvasni, nyelvet tanulni, társadalmi és politikai megfigyeléseket tenni) az egymást váltó, nem épp vidám történelmi korszakokban? Csehy nagyon jól tette, hogy a fenti lehetőségek egyikét sem választotta, pontosabban: egy kicsit mindegyiket. Bravúros megfogalmazásokban dúskáló írása úgy mutatja be Szilágyi munkásságát (és magát a kötetet), ahogy kell: egyszerre érzékenyen az összes fenti szempontra. Ókortudósként, irodalomtörténészként, művészetkritikusként, íróként, költőként, fordítóként, human értelmiségiként. Intellektuális, de közben költői stílusban; „vallásosan” (vö. *religio Academicici*) figyelve a részletekre, de mindig maga előtt látva az egészet; megismételve a Szilágyi-legendárium néhány toposzát, de világosan XXI. századi perspektívából újraértve. Nem fukarkodva a nyílt vagy rejtett poénokkal. Egy példa a nyíltra: az írás elején apokrif – természetesen hősünk szavait idéző – részletet olvashatunk Devecseri *Állatkerti útmutatójából*: „Mindig csak rám hallgassatok, / s megtudjátok jókor: / semmi nem ér egy fityinget, / egyedül az ókor.” A rejtett poént (vagy inkább: humoros allúziót) nem löjük le, csak arra biztatunk mindenkit, hogy keresse meg az „edző” főnevet a recenzióban, és jó filológus módjára tárja fel a forrását a Szilágyiról szóló irodalmi hagyományban. Állítólag minden könyvnek van *fatuma*, de ennek a könyvnek *fortunája* egészen biztosan van. Az a különleges szerencse érte ugyanis, hogy Csehy Zoltán írt róla recenziót.

A kiemelkedő teljesítményt nyújtó középiskolai latintanárok munkájának elismerésére alapított Faludi Szilárd-díjat az Ókortudományi Társaság ebben az évben Rosenzweigné Pejtsik Júliának, a budapesti Radnóti Miklós Gimnázium tanárának ítélte. Rosenzweigné Pejtsik Júlia immár harmincadik éve tanítja a latin nyelvet, 1991-től a Radnóti Gimnáziumban, nagy sikerrel és eredményességgel, és mindeközben diákok generációival szeretettette meg a latin nyelvet és a klasszikus ókori kultúrát. Az évek során a különböző országos versenyeken, OKTV-n vagy a szegedi Horváth István Károly versenyen kimagasló eredményeket értek el tanítványai latin nyelvből. Társaságunk Ábel Jenőről elnevezett latinversenyén diákjai több alkalommal érdemeltek ki dicséretet, kiemelt dicséretet, és értek el helyezést, tavaly éppenséggel első helyezést a maiores kategóriában. E díj odaítélésekor Társaságunk Rosenzweigné Pejtsik Júlia eredményes oktatói és tehetséggondozói tevékenységét díjazva egyben reményteljes köszönetét fejezi ki a budapesti ELTE Radnóti Miklós Gyakorlóiskolának is, hogy oktatási programjában – a nem mindig kedvező körülmények ellenére – a latin nyelv tanításának továbbra is helyet és lehetőséget biztosít.

Nagy örömmel adta ki Társaságunk a Kerényi Grácia-díjat Tordai Éva kiemelkedő Apollónios Rhodios-fordításáért. Apollónios Rhodios *Argonautikája*, melynek fordítására Tordai Éva vállalkozott, az *Ilias* és az *Odysszia* után a legfontosabb eposz a görög irodalomban. Tordai Éva fordítása mindkét nyelv, azaz a görög és a magyar nyelv kihívásának magas színvonalon megfelel. A magyar szöveg előismeretek nélkül is azonnal érthető, kifejezetten olvastatja magát. Mondatfűzése a mai köznyelv idiómáira épül, a természetes, értelemnek megfelelő szórendtől csak nagyon ritkán tér el metrikai okok-

ból, és alapvetően kerüli az archaikus, az egyéni alkotású vagy bármilyen szempontból a mai átlagolvasó számára nem kapásból érthető szavakat. Az érthetőségre való törekvés, a távoli történetek közelre hozásának szándéka teljes összhangban van az eredeti mű intencióival is, de különösen indokolt a magyar fordítás esetében. A fordítás másik nagy nehézségét az jelentette, hogy az *Argonautika* szorosan „tapad” a homérosi eposzokhoz, minden ízében. Apollónioszt nem lehet „naivan” fordítani, mintha csak az előtte álló szöveggel kellene megbirkóznia a fordítónak. Tordai Éva a legtermészetesebb és leglogikusabb módon oldotta meg a feladatot: az ő fordítói nyelve a magyar Homéroszhoz, Devecseri Gábor szövegéhez igazodik, ennek nyomdokain halad, és vele folytat párbeszédet. Tordai Éva hatalmas és magas színvonalú munkáját kívánja a Választmány elismerni a Kerényi Grácia-díj odaítélésével.

KOPECZKY RITA – SIMON LAJOS ZOLTÁN – RUNG ÁDÁM

BESZÁMOLÓ A 2018–2019. TANÉVI ÁBEL JENŐ ORSZÁGOS LATIN TANULMÁNYI VERSENYRŐL

Az Ókortudományi Társaság – az Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatásával – a 2018/2019-es tanévben is megrendezte, immár 55. alkalommal, Ábel Jenőről elnevezett országos latin tanulmányi versenyét. A Minisztérium versenyünket a Nemzeti Tehetség Program keretében, az Emberi Erőforrások Támogatáskezelőn keresztül, az NTP-TMV-18-0036 számú pályázat révén támogatta.

Az Ábel Jenő Országos Latin Tanulmányi Verseny 2019. február 8-i első, iskolai fordulóján 24 vidéki és 20 budapesti, azaz összesen 44 iskola 425 diákja versenyzett: 247-en a *minores* (Budapestről 103, vidékről 144) és 178-an a *maiores* (Budapestről 76, vidékről 102) kategóriában. A *maiores* kategória tételének címe „Nagy Sándor bevonul Egyiptomba”, a *minores*é pedig „A kapzsi hadvezér” volt. Az iskolákból 168 dolgozatot küldtek be, ebből 75-öt a *maior* (Budapestről 39, vidékről 36), 93-at a *minor* (Budapestről 48, vidékről 45) kategóriában. A döntő fordulóra 42 (22 vidéki és 20 budapesti) iskolából hívtunk be összesen 109 főt, a *maior* kategóriában 55 (Budapestről 30, vidékről 25), a *minor* kategóriában 54 főt (Budapestről 34, vidékről 20), akik közül a megjelent 50 *maior* és 48 *minor* versenyző április 13-án az ELTE BTK-n mérhette össze tudását. A *maiores* kategória tételének címe „Egy ókori istenszobor kalandos sorsa”, a *minore*sé pedig „A britek félelmetes harci szekerei” volt. A két forduló tételei honlapunkon, a <http://abeljeno.elte.hu/> címen megtalálhatóak.

A következőkben bemutatjuk a versenyünkön elkövetett jellegzetes fordítási hibákat, általánosabb körű nehézségeket, a döntő fordulóra koncentrálva, hiszen az első forduló tételeinek buktatóit a tanár kollégák versenyzőik dolgozatait javítva már megismerhették.

A *maiores* kategória döntőjében idén is öröndetesen szép számban születtek kiváló, pontosságra és magyarosságra egyaránt törekvő, nem ritkán szellemes fordítások. Elmondható, hogy az eléggé széles élemezőnyben még az előző évekhez képest is szorosabb verseny alakult ki. Sajnálatos viszont, hogy – kevés kivétellel – a legkiválóbb dolgozatokban is előfordultak olyan, nagyrészt pusztán figyelmetlenséggel magyarázható hibák, melyek miatt a versenyzők értékes pontokat veszítettek.

Egyre gyakoribb jelenség az igeidők pontatlan fordítása, például *demonstrant*: „bebizonyították”; *captum atque deletum est*: „elfoglalták és elpusztították”; *P. Africani nomen erat incisum*: „bele van vésve Scipio neve”. Hasonló pongyolaságok föltűnően gyakoriak a névmások fordításánál, például *hoc quondam oppidum*: „ezután a várost”. A fordítási rutin hiánya, valamint a felületes szótárzás gyakran a nyelvtani ismeretek ingatag voltát is megmutatta. Ilyen buktatónak bizonyult a *non solum societate atque amicitia, verum*

etiam cognatione... mondatszerkezet, melynek ismerete haladó szinten elvárható, mégis sokan a *solus* 3 és a *verus* 3 melléknevekből próbálták megfejteni, nem ügyelvén arra, hogy a fölismerési vélt szerkezet alaktani képtelenség, például *non solum societate*: „nem egyedüli közösség voltak”; „az egyetlen baráti közösség”; „nem voltak magányos nép”; ... *verum etiam cognatione*: „valódi rokonának”. Némelykor ablativusi eset is jelzővé változott, például *a Carthaginiensibus vi captum est*: „az erőszakos karthágóiak elfoglalták”, másutt meg a jelző került adverbiumi szerepbe, például *summa cum laetitia civium*: „lényegében a nép öröme közepette”. Az ablativus auctoris máskülönben jószerint hibátlan fordításokban is gondot okozott, például *Segesta est oppidum pervetus in Sicilia, quod ab Aenea fugienti a Troia atque in haec loca venienti conditum esse demonstrant*: „akkor építették, amikor Aeneas Trójából menekülve érkezett”; „azóta megalapítottnak jelölik, hogy Aeneas elmenekült Trójából”.

Jó néhány fordítás színvonala erősen hullámzó volt. Míg bonyolultabb igeneves szerkezeteket, mondatokat sikerrel fejtettek meg a versenyzők, egy-egy, szinte magától értetődő szóalak kifogott rajtuk, ami leginkább az önálló gondolkodás hiányával magyarázható. A *Fuit apud Segestanos ex aere Dianae simulacrum singulari pulchritudine...* mondatban például sem az ablativus qualitatis, sem az ablativus materiae lefordítása nem okozott gondot („volt a segestaiaknak egy páratlan szépségű szobruk...”), annál inkább az *aere* szótári alakjának és jelentésének megtalálása: „Dianáról, levegőből”. Meg kell említeni azt is, hogy a számos remek fordítás mellett – szerencsére nem túl nagy számban – születtek olyanok is, melyek jobbadán találgatásokban merültek ki, mi több, nemhogy a szöveg, de önmagukban az egyes mondatok sem álltak össze értelmes egészé, például *Hoc quondam oppidum a Carthaginiensibus vi captum atque deletum est*: „Itt valamikor régen a karthágóiak felfogását eltörölték”; *Segesta est oppidum pervetus in Sicilia, quod ab Aenea fugienti a Troia atque in haec loca venienti conditum esse demonstrant*: „Segesta egy igen régi város, mely Aeneától Trójáig fut, és alapítási helyében megmutatkoznak”.

A szövegben való kiigazodást nemegyszer az alapvető művelődéstörténeti ismeretek hiánya is alaposan megnehezítette. Megdöbbenően sokan gondolták, hogy Aeneas nem személy-, hanem városnév: „az Aineiából Trójába kerülők”; „az Aeneából és Trójából menekülők” stb. Mások tudták ugyan, hogy Aeneas nem város, hanem személy, de történetével már nem voltak tisztában: „a Trójából Aeneas elől menekülők”, „Aeneas, a fáradságot kerülő trójai”.

Összegzésként elmondhatjuk, hogy az élmezőny idén örövendetesen széles volt, igen sok színvonalas fordítás született, sokan pedig csak egy-egy jelentéktlenebb, jobbra figyelmetlenségből elkövetett hiba miatt kerültek hátrányba. A fent említett példák azonban az aggasztó tendenciákat is mutatják.

A *minores* kategóriában a fordítandó szöveg Caesar *De bello Gallicó*jának egy adaptált részlete volt, amely a britek harci szekereiről és harcmódoráról szólt. Ez, amennyire azt a fordításokból és a verseny hangulatából meg lehet ítélni, elnyerte a versenyzők tettségét, és jellemzően nem is volt problémájuk fő vonalainak megértésével, a hagyomá-

nyoknak megfelelően azonban érdemes itt figyelmet fordítani néhány kisebb-nagyobb fordítási típushibára.

A leggyakoribb hibák, azt hisszük, leginkább a versenyzők fiatal korából és fordítási rutintalanságából adódtak, illetve a pontosság néha túlzott igényéből (amely ironikus módon egyébként jellemzően nem hátrányos). Egy magyar anyanyelvű embernek sokáig gondot szokott okozni például a *habeo* fordítása: ez a verseny is bizonyította, hogy az első megközelítésben gyakran használt, de a magyar mondatokban a legtöbb esetben irányt tévesztő ’birtokol’-igét ilyen fiatalon még a legkiválóbbak sem igazán tudják elkerülni. Hasonlóan nehéz tud lenni a *se* névmás magyarítása, amelyet néha a legcélszerűbb belefordítani az igébe, visszaható ige használatával: például a *se insinuaverunt* fordítása ugyanúgy lehet „befurakodtak”, mint „bejuttatták magukat” – arra viszont figyelni kell, hogy előbbi esetben a visszaható névmás külön fordítására már nincs szükség (akkor sem, ha a latin szövegben az önálló szó). Elvben szintén dicséretes, a gyakorlatban azonban nem ritkán önsorsrontó dolog az efféle szigorúság a latin prefixumok fordításakor: Caesar essedumokon száguldó britonjai például akkor sem „összedobják” a lándzsáikat a csatában, hanem „el-”, ha a *coicio* ige szó szerint tényleg inkább az előbbit jelenti.

Voltak olyanok is, akiknek a *iugum*, azaz ’járom’-szó jelentése és használata okozott problémát: ez ráadásul az ígésállatok világában járatlan és jártas diákokat egyformán érinthette, hiszen előbbieknél talán egyszerűen nem találkoztak még a fogalommal, utóbbiak pedig tudhatják, hogy ilyesmit lovas kocsikon (legalábbis ma már) nem használnak. A fordítás minőségét mindkét esetben az illető kreativitása határozta meg leginkább – abban viszont szerencsére nem volt hiány a *minores* körében. Ennek megnyilvánulásai, amelyek az ilyen problémák elmés megoldásaitól a nyelvi humoron keresztül egészen a szemléltető ábrákig terjedtek, sok kellemes percet szereztek a dolgozatok értékelőinek.

A legkomolyabb kihívást azonban érdekes módon nem tárgyi és nem is nyelvtani, hanem egy sokkal inkább szövegtani-pragmatikai kérdés jelentette. Meglepően kevesen fordították ugyanis helyesen a szöveg első mondatát, amely mintegy összefoglalásként vagy meta-információként előzi meg a tipikus szekérharc narratív, jelen idejű leírását: *genus hoc est ex essedis pugnae*, azaz kb. „a harci szekérről való harc módja a következő”. Ez valószínűleg nem azért volt így, mert a diákok nem értették meg a szöveg minden szavát (a szótár és a jegyzetek is segítettek ebben), hanem mert sokan nem tudták, vagy talán nem is akarták megkockáztatni azt a finom narratív határsértést, amellyel Caesar kilép a saját elbeszéléséből, és egy rövidke mondat erejéig nem csak magáról, de a saját szövegéről is külső szemlélőként beszél. Az ettől zavarba jött *minores* mentségére szóljon, hogy magyarul ilyet talán valóban ritkábban teszünk, mint latinul: a mondatot Szepessy Tibor is jócskán átfogalmazza a műfordításában („A harciszekér-alakulatok harcmódja az, hogy...”). A helyzetet ráadásul nehezíthette a *genus* szó próteusi természete is: tulajdonképpen tényleg nem lenne váratlan, ha egy „barbárokról” szóló szövegben ’törzsre’ vagy valami hasonlóra utalna, különösen, ha az embernek nem áll még rendelkezésére az a tapasztalat, hogy ez a szó ritkább jelentései közé tartozik. A sokaknak gondot okozó mondat értékelésében ezért igyekeztünk könnyű kézzel eljárni, és minél

gondosabban szegmentálni azt, hogy az esetleg elvétett kontextuális jelentés ellenére is jutalmazni tudjuk a jól értett elemeket és/vagy kreatív megoldásokat.

A versenyen mindegyik, helyezést elért vagy kiemelt dicséretben részesülő tanuló az elismerő oklevél mellé könyvjutalmat is kap, így módon összesen 40 főt díjazhattunk. A könyvjutalmakat idén 11 kiadó nagylelkű felajánlása biztosította. A következő kiadónak rójuk itt le hálás köszönetünket Versenyünk lelkes és rendszeres támogatásáért: Szent István Társulat, Tinta, Akadémiai, Argumentum, Kairosz, Gondolat, Holnap, Atlantisz, Scholar, Lexika és Hungarovox. Ezen kívül az Ókor című folyóirat szerkesztősége is kiadója, a Gondolat a két kategória első három helyezettjének és tanáruknak egyéves előfizetést ajánlott fel. Köszönetünket nyilvánítjuk Dörömbözi Jánosnak, aki magánszemélyként nyújtott könyvtámogatást az egykori Telosz Kiadó kiadványaiból.

Továbbá a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója, Varga Benedek a két kategória helyezettjeinek és kiemelt dicséreteseinek, kategóriánként összesen 20 főnek egy-egy tiszteleti belépőjegyet ajánlott fel, amely egy diák és egy szülő ingyenes belépésére jogosít fel, és amelyet az év végéig használhatnak fel a díjazottak.

Végezetül szeretnénk köszönetet mondani minden latintanárnak és versenyző diáknak áldozatos munkájukért, az iskolák igazgatóinak a latinoktatás támogatásáért, a verseny szervezőbizottságának a sikeres lebonyolításért. Versenyünk pénzügyeinek és pályázati teendőinek intézéséért továbbá köszönet jár Adamik Bélának és Kopeckzy Ritanak, az adminisztrációs feladatok lelkiismeretes ellátásáért és a honlap működtetéséért pedig Nemes Júliának.

Összegzőképpen megállapíthatjuk, hogy versenyünk több évtizedes hagyományaihoz méltó módon zajlott le, és remélhetőleg fontos szerepet tud betölteni a középiskolai latinoktatás fennmaradásában, amely egyedül képviseli az ókori kultúrákat és nyelveket a középfokú oktatásban, és így döntő szerepet játszik a magyar ókortudomány utánpótlásának biztosításában.

Az Emberi Erőforrások Minisztériuma és az Ókortudományi Társaság
Ábel Jenő Latin Tanulmányi Versenyének végeredménye
2018/2019. tanév

Maiores kategória

I. helyezett

Héthelyi Máté, a budapesti ELTE Trefort Ágoston Gyakorló Gimnázium növendéke,
tanára: Lenkefi Myrtil, igazgató: Csapodi Zoltán

II. helyezett

Babcsányi István, a budapesti Fazekas Mihály Gyakorló Gimnázium növendéke,
tanára: Péli Ágota, igazgató: Pásztor Attila

III. helyezett

Rogács Álmos Szalárd, a győri Kazinczy Ferenc Gimnázium növendéke,
tanára: Schnur Mátyás, igazgató: Németh Tibor

4. helyezett: *Calis Mihály*, a budapesti ELTE Radnóti Miklós Gyakorló Gimnázium növendéke, tanára: Mozer Tamás, Rosenzweigné Pejtsik Júlia, igazgató: Dr. Molnár Katalin

5. helyezett: *Nardai Anna*, a budapesti Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium növendéke, tanára: Illyés Erika, igazgató: Barlay Bence
6. helyezett: *Árpási Zalán*, a budapesti ELTE Apáczai Csere János Gyakorló Gimnázium növendéke, tanára: Jankovics László, igazgató: Salga Imre
7. helyezett: *Bíró Áron*, a budapesti Balassi Bálint Nyolcévfolyamos Gimnázium növendéke, tanára: Kaszab László, igazgató: Farkas György
8. helyezett: *Solymosi Lili*, a budapesti Veres Péter Gimnázium növendéke, tanára: Hőnich Orsolya, igazgató: Székely György
9. helyezett: *Szőcs Áron*, a budapesti Fazekas Mihály Gyakorló Gimnázium növendéke, tanára: Péli Ágota, igazgató: Pásztor Attila
10. helyezett: *Füzesi Marcell*, a debreceni Svetits Katolikus Gimnázium növendéke, tanára: Géczy M. Erzsébet, igazgató: Bártfay Katalin M. Zsuzsanna

kiemelt dicséretben részesült

<i>Pintér Róbert</i>	a pécsi Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziuma növendéke, tanára: László Levente
<i>Tornay-Csomor Viktória</i>	a budapesti ELTE Apáczai Csere János Gyakorló Gimnázium növendéke, tanára: Jankovics László
<i>Magyar Ábel Mátyás</i> <i>Kovács Tamara</i>	a budapesti Fazekas Mihály Gyakorló Gimnázium növendéke, tanára: Péli Ágota a budapesti Madách Imre Gimnázium növendéke, tanára: Szűcsiné Dr. Laczkó Eszter
<i>Vízkeleti Anna</i>	a budapesti ELTE Radnóti Miklós Gyakorló Gimnázium növendéke, tanára: Rosenzweigné Pejtsik Júlia
<i>Horváth Dóra</i>	a budapesti Madách Imre Gimnázium növendéke, tanára: Szűcsiné Dr. Laczkó Eszter
<i>Papp Hanna Róza</i>	a székesfehérvári Ciszterci Szent István Gimnázium növendéke, tanára: Berta Annamária
<i>Bakos Dóra Borbála</i>	a budapesti Patrona Hungariae Gimnázium növendéke, tanára: Gazdag Gyöngyi M. Gemma
<i>Hepp Anna</i>	a budapesti Németh László Gimnázium növendéke, tanára: Bánfay Ágota
<i>Fejes Dorottya</i>	a budapesti Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium növendéke, tanára: Illyés Erika

dicséretben részesült

<i>Jakó Attila György</i>	a budapesti ELTE Apáczai Csere János Gyakorló Gimnázium növendéke, tanára: Jankovics László
<i>Illényi Mandorla</i>	a budapesti Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium növendéke, tanára: Illyés Erika
<i>Zsigmond Sebestyén Huba</i>	a budapesti Piarista Gimnázium növendéke, tanára: Koós Levente
<i>Samu Zsófia Julianna</i>	a budapesti Németh László Gimnázium növendéke, tanára: Paulus Frigyes
<i>Szabó Antónia</i>	a budapesti Fazekas Mihály Gyakorló Gimnázium növendéke, tanára: Péli Ágota
<i>Erdős Csaba</i>	a debreceni Medgyessy Ferenc Gimnázium növendéke, tanára: Kocsis Márta
<i>Berta Zsófia</i>	a székesfehérvári Ciszterci Szent István Gimnázium növendéke, tanára: Berta Annamária
<i>Folyi Bence</i>	a soproni Berzsenyi Dániel Evangélikus Gimnázium növendéke, tanára: Jakabné Csizmazia Eszter
<i>Molnár Lilla Júlia</i>	a budapesti Veres Péter Gimnázium növendéke, tanára: Hőnich Orsolya
<i>Kasza Dominik</i>	az orosházi Táncsics Mihály Gimnázium növendéke, tanára: Vassné Técsy Edit

Minores kategória

I. helyezett

Gadányi Boldizsár, a budapesti ELTE Radnóti Miklós Gyakorló Gimnázium növendéke,
tanára: Nagy Piroska, igazgató: Dr. Molnár Katalin

II. helyezett

Ittész Klára, a budapesti Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium növendéke,
tanára: Kudari Enikő, igazgató: Barlay Bence

III. helyezett

Sári Mátyás, a pannonhalmi Bencés Gimnázium növendéke,
tanára: Czakó Tiborné, igazgató: Juhász-Laczik Albin OSB

4. helyezett: *Fabók Anna*, a budapesti Kodály Zoltán Magyar Kórusiskola növendéke, tanára: Bognár Zsuzsanna, igazgató: Friedrich Attila
5. helyezett: *Sámson Boglárka*, a szigetszentmiklósi Batthyány Kázmér Gimnázium növendéke, tanára: Talabér Miklós, igazgató: Kissné Hegedűs Éva
6. helyezett: *Bedő Bátor*, a szigetszentmiklósi Batthyány Kázmér Gimnázium növendéke, tanára: Talabér Miklós, igazgató: Kissné Hegedűs Éva
7. helyezett: *Kopper Borsa*, a budapesti ELTE Radnóti Miklós Gyakorló Gimnázium növendéke, tanára: Nagy Piroska, igazgató: Dr. Molnár Katalin
8. helyezett: *Takács Ágota*, a budapesti ELTE Radnóti Miklós Gyakorló Gimnázium növendéke, tanára: Nagy Piroska, igazgató: Dr. Molnár Katalin
9. helyezett: *Pete András*, a debreceni Svetits Katolikus Gimnázium növendéke, tanára: Géczy M. Erzsébet, igazgató: Bártfay Katalin M. Zsuzsanna
10. helyezett: *Varga Domonkos*, a budapesti Budapest Fasori Evangélikus Gimnázium növendéke, tanára: Bátovszkyné János Judit, igazgató: Hajdó Ákos

kiemelt dicséretben részesült

- Szakács Domonkos* a budapesti Jedlik Ányos Gimnázium növendéke, tanára: Bércesné Sidó Andrea, Kovács Dominika
- Baranyák Vendel* a pannonhalmi Bencés Gimnázium növendéke, tanára: Lengyel Krisztina
- Scheiling Ádám* a budapesti ELTE Apáczai Csere János Gyakorló Gimnázium növendéke, tanára: Jankovics László
- Babos Réka* a szekszárdi Garay János Gimnázium növendéke, tanára: Dr. Gesztesi Enikő
- Sárváry Márton* a budapesti ELTE Radnóti Miklós Gyakorló Gimnázium növendéke, tanára: Nagy Piroska
- Szabó Lilla* a budapesti Németh László Gimnázium növendéke, tanára: Bánfay Ágota
- Nyéki Mónika* a budapesti Budapesti Egyetemi Katolikus Gimnázium növendéke, tanára: Devich Dénes
- Gréczy Lilla* a szigetszentmiklósi Batthyány Kázmér Gimnázium növendéke, tanára: Talabér-Nagy Judit
- Szitás-Kiss Gergő* a budapesti II. Rákóczi Ferenc Gimnázium növendéke, tanára: Kukucsáné Dr. Szalontai Erika
- Domonkos Petra* a soproni Berzsenyi Dániel Evangélikus Gimnázium növendéke, tanára: Jakabné Csizmazia Eszter

dicséretben részesült

<i>Péterfia Blanka</i>	a budapesti ELTE Apáczai Csere János Gyakorló Gimnázium növendéke, tanára: Jankovics László
<i>Tapodi Janka</i>	a kiskunhalasi Bibó István Gimnázium növendéke, tanára: Kovács Erika
<i>Simon Péter</i>	a szentendrei Református Gimnázium növendéke, tanára: Gergely Judit
<i>Tóth Lili Anna</i>	a soproni Berzsenyi Dániel Evangélikus Gimnázium növendéke, tanára: Jakabné Csizmazia Eszter
<i>Hermán Flóra</i>	a paksi Vak Bottyán Gimnázium növendéke, tanára: Hermánné Tóthegyi Judit
<i>Galambos Boglárka Ágnes</i>	a székesfehérvári Ciszterci Szent István Gimnázium növendéke, tanára: Berta Annamária
<i>Morvai Viktória Bereniké</i>	a budapesti Madách Imre Gimnázium növendéke, tanára: Szücsiné Dr. Laczkó Eszter
<i>Petrus Júlia</i>	a budapesti ELTE Apáczai Csere János Gyakorló Gimnázium növendéke, tanára: Jankovics László
<i>Wertán Brúnó</i>	a budapesti Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium növendéke, tanára: Kudari Enikő
<i>Morvai Eliza</i>	a budapesti Veres Péter Gimnázium növendéke, tanára: Hőnich Orsolya